

Ibikusz darvai

„A bűn nem marad titokban” típusú mondák a magyar folklórban

A folklorisztikában voltak és vannak felkapott és kevésbé figyelemre méltatott témák, igaz ez a népköltészetre is. Az, hogy a tudomány művelői előszeretettel mit és hogyan kutatnak, éppúgy függhet a kordivattól, a történelmi-társadalmi körülményektől, és szerencsés esetben (bár valószínűleg többnyire) a kutató személyes érdeklődésétől, amit persze nagyban befolyásolnak mindazok a kulturális és kultúrtörténeti kötődések, amelyek egy-egy kutatási témát, folklórjelenséget diakronikus jelleggel is meghatároznak. Az új felfedezésének az izgalmához némiképp ambivalens módon csak az mérhető, ha a kutatott téma mélyrétegei térben és időben messzire vezetnek, a vizsgálat tárgyává egy akár több évezrede létező szellemi alkotás geneziséjét és vándorlástörténetét téve meg.

A jelen tanulmány témáját alkotó típus/típuscsalád is ilyen, amelynek első nyomai az európai civilizáció korai századaig vezetnek. Egy, az antik kultúrában sarjadt olyan történet, amely – mint látni fogjuk – az idők folyamán tipológiailag rendkívül sokszínűvé vált, alapvető narratív struktúrája azonban mit sem változott az utóbbi két és félezer évben. A dialektikus világkép része ugyanis az az alapeszme is, miszerint a helyükből kibillent dolgok idővel a helyükre vissza kell hogy kerüljenek, az erkölcsi és morális parancsok megszegésének előbb-utóbb következménye kell hogy legyen, az elkövetett bűn – ha hosszú idő elteltével is – szükségszerűen büntetésre kell hogy leljen.

Ilyen, az antik időkig visszanyúló folklórhagyomány az Ibikusz darvairól szóló történet is. E monda szerint Ibikusz i. e. VI. században élt ókori görög költőt vándorútja során útonállókat ölték meg, ám a gyilkosokat a felettük elrepülő darvak leleplezték. A történet legkorábbi forrása az i. e. II. században élt Szidóni Antipatrasz epigrammája:

„Ibükosz, téged rablók ölték meg, amikor a szigetről jövé az elhagyott tengerparton jártál. Éppen akkor vonult feletted egy darucsapat, s te nem hiába jajdultál hozzájuk, hogy legyenek neked, a kínhalált szenvedőnek tanúid. A bosszúálló Erinnusz kiáltásodat Sziszüphosz földjén meghallotta, s megbüntette a gyilkosokat.”

A monda további ókori előfordulásait (Statius római költő, Plutarkhosz római történetíró, Iamblikhosz újplatonista filozófus, Szuidász bizánci tudós) É. Kiss Sándor idézi az „Ibikusz darvai” típus magyar redakcióit bemutató tanulmányában. Viszonylag kevésbé ismert, hogy az *Ószövegség* is utal e képzetkörre. A narratív típus – javarészt az antik előzmények nyomán – az Ibériai-félszigettől a keleti szlávokig széleskörűen elterjedt az európai kultúrkörben, és a középkor századaiban különösen a mediterrán térségben és német nyelvterületen vált ismertté és népszerűvé. Különféle variánsaiban része a középkori zsidó (héber és jiddis) irodalomnak, sőt, még belső-ázsiai és észak-afrikai előfordulásait is jelzik. Az *Acta Sanctorum*ban szereplő tartalmi variáns szerint a rablók által megölt szent életű remete, Szent Meinhard gyilkosait a tanúnak hívott hollók leplezték le. „Csókák és szarkák röptéből” kitudódó gyilkosságról esik szó William Shakespeare *Machbeth* című drámájának harmadik felvonásában is, az eredeti antik változat legnagyobb hatású irodalmi feldolgozása pedig Friedrich Schiller *Die Kraniche des Ibykus* című balladája lett. A Grimm testvérek gyűjteményébe is Schiller költeménye nyomán került be, és ebből adódóan a típus folklorisztikai irodalma is többnyire német szerzőkhöz köthető.

A magyar kultúrtörténetben Bornemisza Péter *Ördögi kísértetekről* című művében tűnik fel a történet egyik markáns típusvariánsa:

„Egy útonjárót ölnek volt két latrok, és könyörög volt, hogy ne bánjanak, mert ama madarak is kiáltanak (mutatott az fán madarakat). Időre egyik udvarbíróvá lévén egy nemesnek, madarakat hoznak elő sütvé, és mosolyodik, és addig kérdezik, hogy megbeszéli az ember mint könyörgett és mit mondott, hogy az madarak is kikiáltják. Ez nemesembernek kedig volt szolgája régen az, akit megöltének volt, és régen tudakozott, ki mielte, azért megfogatja és megöleti.”

A történet a XVII–XVIII. századi magyar prédikációs irodalomban is számos alkalommal felbukkan, ezek azonban még továbbra is irodalmi említések, régebbi források példázatként közreadott adatai. Plutarkhosz nyomán közli római variánsait Pázmány Péter a négy kiadást megért és először 1636-ban kiadott *A római anyaszentegyház szokásából, minden vasárnapokra és egy-nehány innepekre rendelt evangyeliomokrúl, predikációk...* című művében. Pázmány kortársa, a teljes *Bibliát* magyar nyelvre fordító jezsuita pap és hitszónok, Káldi György egyik prédikációjába szintén beleszötte – Plutarkhosz nyomán – Ibikusz történetét. Egy XVII. század eleji felföldi kézirat pedig a szüleit meggyilkoló ember tettének példázatszerű napvilágra kerüléséről szól. Bornemisza nyomán, illetve tőle függetlenül a protestáns egyházi irodalom az Ibikusz-történet további három említését is számon tartja, köztük a Tofeus Mihály által 1683-ban és a Kecskeméti Zsigmond által a XIX. század elején publikált változatot. É. Kiss Sándor az általa ismert folklórváriánsok alapján (amelyek Debrecen környékéről kerültek elő) arra a következtetésre jutott, hogy az áldozat által tanúságul hívott darvak/vadludak története volt debreceni kollégiumi diákok, préceptorok és papok révén került a nép közé, ugyanis az erkölcsi tartalommal bíró példázatok gyakran képezték részét a református prédikációknak – amint azt a Dömötör Ákos által összeállított exemplum-katalógus is igazolja.

Mint nagy múltú és jellegzetes narratív típusra mind többen hívták fel a figyelmet a XX. századi magyar folklorsztikai irodalomban is, annak dacára, hogy szájhagyományból származó szövegvariáns a XX. század közepéig nem volt ismert. Berze Nagy János népmese-katalógusában ugyan szerepel a bizonytalan eredetű, Dézsi Lajos által közzétett XVII. századi adat, valamint egy saját maga gyűjtötte nagykáti szöveg (1925), azonban az csak 1957-ben, a katalógus megjelenésével vált a néprajzkutatás számára is ismertté. Az 1940-es években egyébként már a típuscsalád több publikált szövegváltozata is hozzáférhető volt: Benczédi Pál 1942-ben adta közre Kriza János egyik gyűjtőtársának, Jánosfalvi Sándor Istvánnak *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett* című honismereti művét/útirajzát, amelyben a tárgyalt típus egy általa 1846-ban igaz történetként hallott recens erdővidéki variánsa is megörökítésre került. Ugyanezen években került feljegyzésre a kalotaszegi Kettesden az a novellamese, amely a *Három jó tanács* (ATU/MNK 910B) típusba ékelt epizódként meséli el a tulajdon komája által agyonszúrt, majd önmagát óvatlanul eláruló gazda történetét. A Végh József által 1944-ben kiadott nagy-sárréti népi elbeszélésgyűjteményben a típus további három szövegváltozatát adta közre, és azt követően évtizedről évtizedre tucatnyi újabb folklórgyűjtéssel gyarapodott a vonatkozó szövegcsoport, ennek ellenére a szakkutatás még a XX. század végén is csak a gyűjtések töredéknyi részét ismerte és ismertette. A *Magyar néprajzi lexikon* Nagy Ilona által írt szócikke még mindössze 5 változatról tett említést, a *Magyar népmesekatalógus* Benedek Katalin által 1984-ben kiadott novellamese kötete is csupán 11 variánst (és két irodalmi eredetű feljegyzést) említett az osztályozott két rokon típus (MNK 960, MNK 960A) kapcsán. 1998-ban publikált tanulmányában Jung Károly már 24 variánst vett számba a típuscsaládnak először általa neve-

zett hagyománykör részeként, amelyet egy ugyancsak délvidéki (aldunai székely) adattal Grynaeus Tamás is megtoldott a „*A tanúnak hívott forgótövis*” típus kapcsán írt összegzésében. Mindazonáltal az ezredfordulón már a fenti szövegmennyiség bő kétszerese volt hozzáférhető különféle néprajzi kiadványokban és fontosabb folklórchívumokban. Számuk – részben e sorok írója jóvoltából – az ezredfordulót követő években is tovább bővült, köztük esztétikai szempontból is figyelemre méltó darabokkal, és jelenleg összesen 76 folklórszöveg (továbbá a már jelzett tucatnyi irodalmi eredetű feljegyzés) képezi részét a típuscsalád magyar szövegtörzsének. E közel száz adat már olyan mennyiségű adatbázist jelent, amely révén végre általános következtetések is levonhatók a tárgyalt hagyománykör földrajzi elterjedését és tipológiai változatosságát illetően.

Mint arra már korábban is utaltunk, a *Magyar népmesekatalógus*, igazodva a nemzetközi mesekatalógus gyakorlatához, a típuscsalád két jellegzetes típusát emelte ki és rendszerezte (sok tekintetben következetlenül, hiszen az MNK 960 típusleírása nem csupán napfényt, hanem holdfényt és forgószelet (= forgótövis) is említ ugyanezen típuscím alatt. E sajátos és csonka kettőséget még a nemzetközi mesekatalógus Hans-Jörg Uther által revidéalt legújabb kiadása is megtartotta (ATU 960. *The Sun Brings All to Light*; ATU 960A. *The Cranes of Ibcus*), jelezve ugyanakkor, hogy az áldozat által tanúként szólított Nap egyes variánsokban Isten, Hold, szél is lehetnek, a darvak helyett pedig egyéb madarak (hollók, vadkacsák, galambok stb.) is szerepelhetnek.

A magyar folklór lényegében az összes itt említett motívumot, sőt, egyebeket is tartalmaz. A továbbiakban e tartalmi-tipológiai variánsok áttekintésére teszünk kísérletet. Mint az a magyar szöveghagyományból is kitetszik, e hagyománykör tipológiája valóban nem szűkíthető le mindössze kettő – mégoly tágra értelmezett – típusra, ugyanis nem csupán arról van szó, hogy egy motívum helyett valami hasonló szerepel ugyanazon szövegben. Egy újabb motívum ugyanis sokszor merőben más szövegvagy környezetet is eredményez, ami esetenként szignifikánsan más történethez vezet, és csakis a narratívum kezdő és végpontja (egy tanúskodni nem képes tanú segítségül hívása, illetve a régen megtörtént bűnesetre egy véletlen/akaratlan körülmény vezet rá a gyilkos környezetét) az, ami közös bennük.

A katalógusban – követve a nemzetközi mintát – külön csoportba soroltuk mindazokat a folklórszövegeket, amelyekben madarak „tanúskodnak” a gyilkosság ügyében. E tematikus csoport több mint felét az az antik reminiscenciákkal bíró hagyomány képezi, amely a gyilkosság tanúiként darvakat említ. E vándormadarak folklórszövegben történő szerepeltetése organikusnak tekinthető, hiszen egyetlen gömöri adat kivételével a mintegy fél-tucatnyi szövegváltozat az Alföld tiszántúli részeiről és peremterületeiről (tehát az állatok tényleges nyári életteréről) származik. Noha külön típusként vettük számba, mindössze a madár fajtája az eltérés azokban a szintén alföldi szövegekben, amelyekben vadludak „tanúskodnak” a tettes ellen. E körbe sorolható még az a székelyföldi folklórszöveg, amelyben a tanú vadgalambok. Az eddigiekhez képest jelentős eltérést mutat a Dézsi Lajos által közreadott XVII. századi példázat szüzséje: a szüleit meggyilkoló férfi külföldre menekül, és egy vendégfogadóban megszállva, ételt rendel magának. Evés közben egy kis madár énekét hallva, azt bűnei kibeszéléseként értelmezi, és többször kiszalad a fogadóból, hogy a madarat kövel meghajigálja. A fogadónak feltűnik az irracionális cselekedet és feljelenti a vendéget, aki a vallatás hatására bevallja a bűneit, és tettéért az életével fizet.

Parömiológiai kontextusban is értelmezendő az a két rokon típus, amely egy-egy közkeletű szólás valóságtartalmát támasztja alá az elmondott példázatszerű esettel. „*A tyúk kikaparja az igazságot*”, valamint a „*Még a sült tyúk is kikiáltja az igazságot*” szólások e narratív hagyománynak a feljegyzetteknel szélesebb körű ismeretére engednek következ-

tetni. Az előbbi szólás mondai magyarázata egy, a Hargita gerincén lévő forrás névmagyarázó mondajaként maradt fenn, jelenlegi ismereteink szerint mindössze két környékbeli székelyföldi falu lakóinak szájhagyományozott emlékezetében. A sült tyúk típusú változat a rendelkezésre álló adatok szerint jóval elterjedtebb, és a bűn és bűnhődés képzetkörétől független népi és félnépi mirákulum-elbeszélésekben, valamint egyes szentéletrajzokban és biblikus apokrif történetekben is szerepel. A sült tyúk által kikapart/kikiabált igazság motívuma (és típusvariánsa) szerepel a Bornemisza Péter által megfogalmazott példázatban is, továbbá a XX. századi gyűjtések közül négy alföldi és egy felföldi (dobsinai buléner eredetű) mondában.

A típuscsalád másik főcsoportja tipológiailag még változatosabb. Indokoltnak tűnt, hogy a tettest eláruló fényes Nap/napsütés mellett (5 változat) külön típus képviselje a holdvilág tanúságát is (10 változat). A kiskovácsvágási mesemondó, Bucsek József által elmondott tornai típusváltozat (illetve annak két különböző időpontban magnószalagon rögzített szövegvariánsa) a hagyománykör egyik leginkább költői darabja, mondai jegyeket is tartalmazó novellamese. Bucsek a klasszikus „*Bűn és bűnhődés*” típusú esetet a XX. század első évtizedeibe és mintegy modern környezetbe helyezi: a gyilkosság kiváltója a kenyérféltés (innen származik a mesemondó által adott cím – *Kenyérféltő* – is), az a félelem, hogy az autó megvásárlásával nem lesz már többé szükség a parádés kocsisra. Mesében szokatlan módon plasztikus társadalmi háttérrel vázol fel a mesemondó: központi alakja az az árva gyerek, aki gazdáji jóindulatából kifolyólag parádés kocsis lesz; a történetben feltűnnek a „boldog békeidők” vidéki zsidó nagypolgárságának mindennapjai, és végül a családi tűzhely békétlensége, az a magánéleti boldogtalanság, amely a gyilkos lebukásához vezet.

E típustól eltérően „*A tanúnak hívott holdvilág*” típusú történet mutat némi tájspecifikus jelleget: a szaknyéri és a taktaszadai előfordulásokon kívül ugyanis csakis Erdélyből, illetve a székely területekről került elő (Várkudu, Nagymoha, Sárvasár, Kolozsborsa, Istensegíts, Csíkszentkirály). Ellenben az egy aldunai székely szövegváltozat kivételével minden variáns a felföldi és az alföldi nagyrégiót képviseli „*A tanúnak hívott forgótövis*” típusú mondában. Az 1990 óta publikált, gyűjtött variánsok némileg árnyalják a típuscímben szereplő növény (*Eryngium maritimum* L./*Salsola tragus* – népi nevén: macskatövis/ördögtövis/ballangókóró stb.) mondai előfordulásával kapcsolatos eddigi ismereteket, ugyanis még e típusváltozatnak önálló tanulmányt szentelő Grynaeus Tamás is úgy vélte, hogy az (illetve a „ballangó” növénynev ismerete) csakis az Alföld bizonyos részeihez köthető. E monda szólásokkal és találás kérdésekkel való kapcsolatát többen is említették. Népmese-katalógusában Berze Nagy János ezt az általa Nagykatán gyűjtött típusváltozatot regisztrálta a BN 960 típusszám alatt (az AaTh 960 magyar megfelelőjeként), és noha a később előkerülő szövegváltozatok háttérbe szorították e változat folklorisztikai értelmezését, feltűnő, hogy a nyugat-európai folklórból hiányzik a forgótövis motívuma. Grynaeus Tamás szerint ama tény alapján, hogy a Kárpát-medencében mind a madár, Nap, Hold típusú variánsok, mind pedig a csak tőlünk keletre feltűnő forgótövis típus megtalálható, „*föltételezhető, hogy az antik-nyugati és a »steppei« kultúra kapcsolódó-ütköző területén az Ibykos monda ugyanúgy két ágból táplálkozott-gyarapodott, mint azt a Carlina-bábakalács, ill. a Gentiana-Szent László füve mondája esetében láttuk*”.

A típuscsaládot képviselő további adatok között a szövegszerveződés típusú fejlődött szintjét képviselik mindazok a hagyományok is, amelyek az álomban kibeszélt gyilkosságról, valamint a kocsmában részegen kifecsegett titokról tesznek említést – amelynek mindannyiszor a tettes lebukása a következménye. Ez utóbbi típusba tartozik a Jánosfalvi Sándor István által feljegyzett XIX. századi székelyföldi eset is. A tárgyalt hagyománykör-

rel már inkább csak érintkező, invariáns adatoknak tekinthetők azok a folklórszövegek, amelyekben az évek múltán előkerülő holttest, a fellángoló sírhely, az áldozat szellemének megjelenése, az elmeháborodottság vezet a gyilkosság beismeréséhez.

Csak részben alkot önálló típust, ugyanis többnyire más itt tárgyalt típusok narratív motívumaként szerepel a folklórszövegek ama kulcsfontosságú mozzanata, hogy a gyilkost saját önhitt mosolya, nevetése árulja el (amit a madarak, a holdvilág, a forgótövis stb. látványa csal elő belőle). E motívum számos nemzetközi típusvariánsnak is része (Burkhard Waldis *Esopus* című fabulagyűjteménye, Bonerius berni szerzetes verses példázata, a kazak mese), és Bornemisza példázatát követően (ám attól függetlenül) a típuscsalád 17 magyar szövegváltozatának is része. Jeles tanulmányában É. Kiss Sándor a tárgyalt történetekben szereplő áldozat beszélő nevére is felhívta a figyelmet. A több mondaváltozatban is említett *Bíbig*, mint írja, „szinte tagadhatatlanul irodalmi eredetet sejtető”, s nem nehéz kiolvasni belőle a görög Ibykosz/Ibikusz nevét. Hasonló beszélő név, az antik előzményekre nem utaló mondai névadás más folklórszövegek esetében is megfigyelhető (Dúró, Darvas). Számos további szövegnek is az a sajátossága, hogy az adatközlő a történetet konkrét, nevesített (bár általa többnyire már személyesen nem ismert) áldozathoz köti (Dienes darvai, Czákó darvai, Nadabán vadludai stb.). A fentiekhez hasonló motívumvizsgálat a rendelkezésre álló szövegbázis alapján egyéb szövegalkotó narratív elemek kapcsán is tanulságos lehet (a gyilkosság helyszíne, a gyilkosság módja és körülményei, az áldozat foglalkozása stb.) – ezek elvégzése azonban a jövő feladata.

A fentebb említett, az adatközlők által valóságosnak mondott nevek, a történet, és kivált a gyilkosság helyszínének gyakori lokalizálása (a debreceni Halápi csárda, a hadházi Dugó csárda, az udvarhelyszéki Barátok kútja stb.) már önmagában is arra utal, hogy e folklórszövegek a néphagyományban nem meseként, hanem elsősorban mondaként éltek. Erre a műfaji sajátosságra már Dömötör Tekla is utalt a mondák tipizálásáról írt közleményében, így szerepel a *Magyar néprajzi lexikonban*, sőt, még a népmese-katalógus vonatkozó kötetének az összeállítója is a szövegek „hiedelemmondai megfogalmazását” emelte ki az előfordulásokhoz fűzött jegyzetében. Ujváry Zoltán az AaTh 960 kapcsán szintén „népmondai variánsok”-ról tett említést, és az általa ismert szöveghagyománnyal összefüggésben Jung Károly is azt a megállapítást tette, hogy „az eddig ismeretes szájhagyományozott magyar Ibikusz-történetek mindegyike a mondai szövegszerveződés jegyeit viseli magán, tehát annak ellenére, hogy a magyar népmese-katalógus a megfelelő helyen, a novellamesék között tárgyalja a típust (illetve: a két típust!), az eddig ismeretes szájhagyományozott változatok mindegyike mondaszöveggé jellemezhető”. Vélhetőleg e műfajváltás/műfaji kétarcúság nem csupán a magyar folklórban következett be, hanem minden olyan nemzeti kultúrában, ahol e szöveghagyomány idővel függetlenedett az irodalmi változatoktól.

E típuscsalád/tematikus csoport műfaji összetettsége a magyar folklórban talán csak a Mátyás-hagyománykör egyes szövegtípusaihoz mérhető, hiszen meseként, mondaként és példázatként egyaránt értelmezhető, sőt, ugyanazon szöveg esetenként mindhárom műfaj egyes jellemző jegyeit tartalmazza (lásd a jeles mesemondók által elmondott, tágabb epikus kifejtést nyert népi elbeszéléseket). Műfaji karakterét illetően azonban a tárgyalt típuscsalád folklórszövegei elsődlegesen „*Bűn és bűnhődés*” típusú mondáknak minősülnek, ezért is kerültek a történeti mondák katalógusában rendszerezésre.

Befejezésül a hagyománykör legutóbb (2016-ban és 2017-ben) feljegyzett két szövegváltozatát adjuk közre (a Szatmár megyei Irinyből és az udvarhelyszéki Pálpatakáról), amelyek a két és félezer éves történetet mint a közelmúltban ténylegesen megtörtént – ám a mondai szövegszerveződés összes jellemző jegyét tartalmazó – esetet beszélik el.

„Egy szerencsétlen kis ember adósa vót egy gazdag embernek. Ott a Szatmár környéki falukban, mindjárt meg is mondom, hogy melyik faluban: Amacon. S akkor egy szerencsétlen kis ember, akinek nem volt semmije, csak egy kecskéje – ez pontosan a magyar időről szól –, elment, hogy eladja a kecskéjét a vásárba, hogy kifizesse a gazdag embernek az adósságát. És két olyan betyár, mint amiről beszélt édesapám, olyan cigányok vótak, és látták, amikor a pénzt megkapta a kecskéért, és hazafelé jövet fejbe verték, megverték, hogy adja oda a pénzt nekik. Igen ám, de ő közbe találkozott a gazdag emberrel, és annak már oda is adta az adósságát. És az embernél nem vót a tarisznyájában, csak egy fű hagyma. És aszondta az ember:

– Bizony Úristen, mondom tinéktek – aszongya –, egy fű hagymáért vertek engemet fűbe! De a Jóisten legyen a tanúm meg ezek a vadludak, amelyek gágognak, hogy a semmiér’ vertetek engemet fűbe!

És úgy ütötték-verték, hogy meghalt. A két zsvány, mint aki jól végezte dógát, ott hagyták vérbe fagyva, elmentek. Egy év múlva – keresték a csendörök, hogy ki vót a gyilkosa, de nem hagytak semmi nyomot, nem tudták megfogni, hogy ki vót a gyilkos. Nem is tudtak rájönni, hogy mér’ verhettek egy szerencsétlen embert agyon, akinek nem vót semmije. Egy év múlva a korcsmában vót a két zsvány, a két tettes, ittak, és az egyik kiment félre a dógára vizelni, és közbe szálltak a vadludak, és ők gágogtak, mint ahogy akkor. És aszongya a másik a barátjának, aki szintén vele vót:

– Na hallod – aszongya –, az a csóró hogy átkozott bennünket, hogy a vadludak a tanúi meg a Jóisten, oszt még máma se fogtak el bennünket – aszongya –, hogy fűbe vertük!

Két csendőr meg a hátuknál vót. És abba a pillanatba el is vótak fogva. Mind a kettő fel is lett akasztva, megvótak a tettesek. Úgyhogy ha a Jóistent hívja valaki tanúnak, meg a vadludakat, akkor van tanúja. Ez igaz történet vót, ezért is maradt fenn. Egy kollégám mesélte, odavalósi [amaci]. Ez nagyon szép történet. Én még sírtam is rajta. A szerencsétlen embert, ha fűbe is verték, meg is halt, de a Jóisten mégse hagyta tisztázatlan az esetet. És hogy? A vadludak segítségével. És önmaguk bevallották, igaz, részeg állapotban, hogy elkövették a gyilkosságot. Egy évre rá önmagukat kiadták.”

* * *

„Jaj, az má’ varsági vót! Bota. Az egy olyan ember vót, elment bé Gyergyóba. Ott juhokat vásárolt, sokat, s akkor megkérte, hogy segítse elhajtani ugye Gyergyóból keresztül ide Varságra, no de csak félig-meddig. S akkor oszt pedig agyonütte, s a juhokat is elhajtotta, és hát annyi, mintha neki ingyenbe került vóna. Akkor csinált olyant, az inkább zsarolt.

Akkor elmentek a társaival, valami ökrököt adtak el. Hogy akkor elmentek messze a vásárokba, s ott a társát, a komát agyonütte. S mondta:

– Ne, komám, ezt úgy es a tyúk utoljára kirúgja! Kikaparja. S hagyd meg az életemet!

S nem hagyta meg. S na ez elég a’, hogy oda eltemette. Ott van egy sírkő. Na elég a’, hogy osztán csak ő arrafelé járt pár év múlva, hogy jött keresztül. Előtte valakik jöttek el, azok es ott lepihentek, de csendbe vótak. S arrafelé ment, s mondta:

– No, komám, a tyúk kikaparta-e?

S ezek meghallották, s ugye kitudódott. Akkor ugye le es vót zárva, minden a csoda.

Akkor az utolsó... a halála neki: itt van Bogdán. Hogy ott valami vendéglő vót [a Korcsoma mező nevű helyen]. S egy bácsi – Tófalvi Sándornak hívják – a szegén ott elvót toplászni. Fizetett ott egy deci pálinkát annak, annak a Sándor bácsinak, s aszondta:

– Na, ha megiszod, úgy es meghalsz, s ha nem iszod meg, úgy es meghalsz!

S az a nagy kemény ember azt a gyenge embert megfogta, s lenyomta a földre. Ahogy az a kicsi toplászó fejsze a kezibe’ vót, valahogy alulról úgy felkoppantott, hogy abba’ a helybe’ lefordult. Na ennyi vót osztán az ő befejezése. Ezeket hallottam. De ő még csinált sok ilyent, Bota.”

Magyar Zoltán